

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University
Lahore (Pakistan)
Vol: 2, July.-Dec. 2017, PP101-113

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جولائی - دسمبر 2017ء، مسلسل شمارہ 4

☆ مس مریم سرفراز، ڈاکٹر مجاہدہ بٹ،

ڈاکٹر فرخندہ منظور

پنجابی کلاسیکل قصیاں وچ ورتے پکھواں داما معاشرتی ویروا

Abstract

This research article is about some birds described in Punjabi Qissas. In this paper it is tried to mention the importance and impact of birds on society. For this purpose six birds Crow, Bulbul, Black Partridge, Parrot, Peacock and Chukar are chosen and assembled for revealed that the nature is great motivation for creativity like poetry. These classical poets not only use these birds in their poetry to describe the nature and to balance the verses of their poetry but they mention these birds because the birds have their social importance and many hidden qualities.

معاشرے دے معنی لو کا ئی اکٹھ، جماعت تے گروہ دے نہیں معاشرے توں مراد لوکاں دا اوہ گروہ اے جیہڑا کسے سانجھے مقصد نوں حاصل کرن لئی اکٹھا ہو یا ہووے۔ جیہڑا گروہ کسے خاص مقصد لئی وجود وچ نہ لیا یا جاوے اوہ نوں معاشرہ نہیں سگوں ہجوم آکھیا جاندا اے۔ انسان معاشرتی حیوان (Social Animal) اے ایس لئی اوہ کلے حیاتی نہیں گزار سکدا۔ اوہ مل جل کے رہنا پسند کردا اے انسان ایہناں لوڑاں لئی اک دو بے داحتاج اے ہر معاشرے دی اپنی ذاتی ثقافت، تہذیب، ریت تے طور طریقے ہوندے نیں۔ اک معاشرے دی بقاء تے ترقی وچ انساناں دے نال نال دو بے جاندار جنہاں وچ بوٹے، رُکھ، فصلاں، جنور تے پکھیر و شامل نیں اہم کردار ادا کردے نیں اک معاشرہ ایہناں جانداراں دے وجود توں بناء ادھورا اے کیوں جے معاشرہ تے انسان دونوں اپنیاں بہت ساریاں لوڑاں ایہناں کولوں پوریاں کردے نیں ایہناں جانداراں وچوں پکھو و دھیری اہمیت دے حامل نیں۔ انساناں تے پکھواں دی رفاقت صدیاں پرانی اے۔ قرآن پاک وچ حضرت آدم دے پتراں، ہابیل قابیل تے کاں دے واقعے توں پتہ لگدا اے کہ انسان دا پکھواں نال سمبندھ اوہناں ای پرانا اے جنی کہ خود انسان دی تاریخ۔ قدرت نے پکھیر و نوں وکھو وکھ خوبیاں، خصلتاں، عاداتاں تے رویے عطا کیتے نیں۔ جنہاں دی بناء تے ہر پکھی دا معاشرے وچ اپنا مقام تے کردار اے جہدے توں پنجابی کلاسیکل شاعر چنگی طرح جانوسن ایہو کارن اے کہ اوہناں اپنے قصیاں وچ اوہناں پکھیر و اں دا ذکر کیتا اے جیہڑے معاشرے وچ ہمیش توں بھرواں کردار ادا کر دے آ رہے نیں۔ اوہناں اپنی شاعری وچ پکھیر و اں دیاں جیہڑیاں عاداتاں تے فائدے بیان کیتے نیں اوہناں توں اندازہ ہوندا اے کہ اوہ کسے ماہر طیور (Ornithologist) توں گھٹ نہیں۔

سائنسی نقطہ نظر نال کاں سب پکھیر و اں وچ ودھ ہو شیار تے چالاک پکھیر و اے کاواں دے نال

و کھو و کھ معاشرے تے تہذیبیاں دے لوکاں دے عقیدے جڑے ہوئے نیں۔ قدیم یونانی تہذیب اپنے دیوی دیوتاواں نال کاں نوں منسوب کر دے نیں۔ ہندو کاواں نوں اپنے وڈکے من کے خاص دیہاڑاں تے کاواں لئی ون سونے کھانے تیار کر کے اوہناں نوں دعوت دیندے نیں۔ روم دے شاعر کاواں نوں بارش دی پیش گوئی کرن والا مندے نیں۔ آسٹریلیا دے ادب وچ کاں نوں فریبی، دعا باز تے وڈکیاں دا ساتھی بنا کے پیش کیتا جاندا اے۔ بہت سارے ملکاں وچ کاں نوں بطور خوراک وی استعمال کیتا جاندا رہیا اے تے ہن وی کیتا جا رہیا اے۔ یورپ دے ملک Lithuania وچ کاں دے گوشت نوں کھان دی روایت قدیم دُورتوں تری آ رہی اے ہندوستانی تے پاکستانی معاشرے دے وچ کاں دا گھر دے بنیرے آ کے بولنا مہمان آون دی پیش گوئی سمجھیا جاندا اے کاں ساڈی معاشرت دا حصہ نیں۔ ایہہ چڑی وانگوں ہر تھاں موجود ہوندے نیں۔ انساناں دے نیڑے رہن توں بالکل وی نہیں گھابر دے۔ Janet Healey لکھدے نیں:

“They are bold around cities, picnic
areas and national parks, where they
tamely accept food from humans”(1)

پنجابی کلاسیکل شاعراں نے کاں نوں اپنی شاعری وچ علامت دے طور تے ورتیا اے اوہناں نے ایہہ اور تارا چنگے تے بھیڑے دونوں معنیاں وچ کیتا اے بھیڑے معنیاں وچ ایہہ تے توں مراد شیطانی قوتاں نیں جیہڑیاں اک سالک نوں اوہدے رستے توں بھٹکا ون دی کوشش کردیاں نیں تے دوجے معنیاں وچ ایہہ ساڈے معاشرے دیاں اوہ بھیڑیاں قوتاں نیں جیہڑیاں کمزوراں نوں ہور کمزور بناون واسطے استعمال کیتیاں جاندیاں نیں انج چنگیائی دے پہلو وچ وی کئی معنی اُگھڑدے نیں ایہہ دے

کالے رنگ نوں ازل نال جوڑیا جاندا اے۔ ایہنوں اڈا کے اپنے دلبر تے محبوب دا پتہ لبھن دا چارہ وی کیتا جاندا اے۔ ایس پکھی داسبھتوں ودھ ورتارا پنجابی کلاسیکی شاعراں وچوں حافظ برخوردار ہوراں قصہ ”مرزا صاحبان“ وچ 6 وار کر کے کیتا اے ایہناں دے قصے وی کاں اک پیامبر دی حیثیت رکھدا اے۔ صاحبان جنڈ دے رُکھ اُتے بیٹھے کاں نال اپنے دُکھڑے پھول دی اے۔ کاں سیانا پکھی اے ایس لئی صاحبان اوس نوں رازدار بنا کے اپنے اُتے واپرن والی روداد بیان کردی اے۔ اوہ کاں نوں آکھدی اے کہ توں پیلو شاعر کول جاتے میرے حالات سنا کے عرض کر کے اوہ اپنے قلم راہیں میرے عشق دی داستان بیان کرے۔ پیلو مرزا صاحبان دا قصہ قلمبند کرن والا پہلا شاعر اے۔ کاں صاحبان داسنیہا لے کے اڑ جاندا اے:

لے سنیہوڑا اڈیا پیلو سندا کاں

پیٹھ وناں دے آئے کے اوہنوں ٹھنڈی لگی چھاں

اوہ تھکا لہما پے رہیا ویکھ کے ٹھنڈا تھاں

مر اُبھڑواہیا اٹھیا جیوں پئی اے سٹ وراں (2)

صاحبان داسنیہا لے کے کاں پیلو کول اپڑیا۔ اوہ دے کولوں ساری روداد سنن توں بعد پیلو اوہنوں حافظ برخوردار کول جاو لئی آکھیاتے کاں تھوں حافظ برخوردار نوں مرزا صاحبان دا ایہہ قصہ قلمبند کرن لئی سنیہا گھلیا۔ کاں اوہدا پیغام لے کے اڈ گیا راہ وچ ون دے رُکھ تھلے کجھ دیر آرام کرن لئی رُکیا تاں اوہدی اکھ لگ گئی پراک دم اوہ ہڑبڑا کے اٹھ گیا جیوں کسے اوہدے سر اُتے ہتھوڑا ماریا ہووے درحقیقت اتھے اوہ کاں ول اشارہ اے جس سب توں پہلاں انسان دے قتل توں بعد دفنان دا طریقہ دسیا یعنی اک وجہوں کاں نحوست یعنی موت دی علامت جانیا جاندا اے جیہڑا قبر اں کھودن والا اے۔ جہدا اشارہ انج دتا گیا اے کہ اوہ لا پرواہ ہو کے سوں گیا۔ دو جے پاسے دسیا گیا اے کہ کاں اک اجیہا پکھی اے جیہڑا ہر گھرا پڑ

کے اوتھوں دا بھید لے سکد اے ایہدی روز روز آواجائی پاروں کوئی وی ایس دا اپنے گھر آنا اوپر انہیں سمجھدا ایس لئی پہلے انسان دے قتل دے واقعے نوں کاں راہیں محفوظ کرن دا جتن کیتا گیا اے کاں دے ہڑ بڑاں توں مراد کہ ایہہ پکھی ڈھیر محتاط اے تے آون والے ویلے دی سوں لالیندا اے۔

بلبل اک گھریلو تے پالتو پکھیر وائے لوک ایہنوں ایہدی خوبصورتی تے من مونی آواز پاروں بڑے شوق نال پالدے نیں۔ بلبل اپنی خوبصورت آواز پاروں معاشرے وچ نمایاں مقام رکھدی اے بلبل نوں اوہدی سوہنی بولی پاروں ”ہزار داستان بلبل“ دا لقب حاصل اے۔ سب توں پہلاں فارسی زبان دے شاعراں نے گل تے بلبل دی محبت نوں اپنی شاعری وچ علامت دے طور تے پیش کیتا بعد وچ ایہو تصور مغربی شاعراں توں اڈ پنجابی تے اُردو دے شاعراں وی اپنایا۔ قومی شاعر علامہ اقبال نے اپنی شاعری وچ بہت ساریاں تھاواں تے گل و بلبل دے عشق نوں استعارہ ورتیا اے۔ بلبل دے گیتاں وچ محبوب نوں ملن دی فریاد تے انتظار ہوند اے۔ جیویں قمری سروردی عاشق اے، چکور چن نال عشق کردا اے تے مور گھٹاواں نوں ویکھ کے نجن لگ پیندا اے انج ای بلبل وی پھل لئی بے قرار رہندی اے گیت گاؤندی اے تے فریاد کردی اے۔ پنجابی کلاسیکل شاعراں نے وی ایسے تصور نوں اپنے شعراں راہیں بیان کیتا اے۔ ایس تصور نوں پروان چڑھان وچ کلچر نے اہم کردار ادا کیتا اے کیوں جے پھل تے بلبل ہمیش توں ای حیاتی وچ شامل سن ایس لئی اوہ ذہن تے ذہنی کاوشاں وچ وی شریک رہندے سن جیویں کہ تنویر احمد لکھدے نیں:

”مغلوں کے زمانے میں باندیوں کے نام اکثر پھولوں پر رکھے جاتے تھے۔ اسی لیے فارسی اور اُردو شاعری کو گل و بلبل کی شعرو شاعری کہا جاتا تھا کہ اس میں پھولوں اور بلبلوں کا ذکر اکثر آتا

تھا اکثر بلبلیں گھروں پر بھی رہتی تھیں ایسا بھی لوگ کرتے تھے
 کہ ان کے پیر میں ایک چھلا ڈال دیا جاتا تھا اور اس چھلے میں
 ریشم کی ڈوری باندھ دی جاتی تھی اور بلبلی کو اپنے ساتھ رکھنے والا
 اسے اپنے ہاتھ پر بٹھائے رکھتا تھا۔ (3)

پنجابی کلاسیکل شاعراں بلبلی دی سوہنی مٹھی آواز تے پُھلاں نال اوہدی محبت نوں موضوع بنایا
 اے بلبلی دی چمک بہار دی آمد دا اعلان کردی اے۔ خزاں دے آون نال پُھل سک جاندے نیں تے
 پتے جھر جاندے نیں جھدے کارن بلبلی چمکناتے گیت گاؤنا چھڈ دیندی اے تے باغاں دی رونق مک
 جاندی اے۔ بہار جاندی جاندی بلبلاں نوں ڈاڈھا دکھ دے جاندی اے۔ فضل شاہ قصہ ”لیلیٰ مجنوں“ وچ
 لکھدے نیں:

محرم حال میرا ویکھ حال تیرا پئے رون زمین درس مجنوں
 بلبلی بولی باقی داغ رہی باغ زراغ کلاغ زعن مجنوں (4)

گل تے بلبلی دے عشق دی داستان مشہور اے آکھیا جاند اے کہ گلاب پہلاں چٹے رنگ داسی
 بلبلی نوں اوہدے نال محبت ہو گئی اوہ گلاب دے آلے دوالے چکر لگاؤندار ہند اسی تے گلاب نوں آکھدا
 سی توں میتھوں کدی دکھ نہیں ہونا پر جدوں خزاں شروع ہوئی تے پُھل دیاں پیتاں جھڑن لگیاں بلبلی اوہدا
 دیوانہ سی اوہنوں ایہہ ویکھ کے بڑا دکھ ہو یا اوہنے گلاب نوں آکھیا میں تینوں مرن نہیں دواں گا میں تینوں
 اپنا خون دے کے حیاتی دیواں گا جدوں پُھل پورا جھڑ گیا تاں بلبلی نے اوہنوں سینے نال لالیا۔ گلاب دے
 کنڈھے اوہدا سینہ فھ گئے تے رت نکلن لگی بلبلی دارت گلاب دی ٹہنی راہیں اوہدیاں رگاں وچ اتر گیا
 گلاب چٹے توں لال رنگ دا ہو گیا پر بلبلی مر گیا ایس شعروچ فضل شاہ بیان کیتا اے کہ لیلیٰ لئی مجنوں دا عشق

تے دیوانگی وی بلبل وانگوں سی۔ لیلیٰ دے عشق وچ جھلا ہو کے مجنوں حیاتی دیاں رونقاں تے سکون نوں ٹھکرا کے جنگل بیلایاں وچ نکل گیا جتھے اوہ لیلیٰ دے ہجر وچ شعر آ کھدا۔ اوہدی حالت زار ویکھ کے زمین وی روندی سی تے بلبل ایہہ آ کھن تے مجبور ہو گئی کہ ایہدے عشق دا جنون میرے عشق توں وی بہوں زیادہ اے۔

کالے تتر دی آواز سحر انگیز تے تان سین و رگی سریلی اے۔ وکھو کھ مذہباں تے تہذیبیاں وچ ایہدیاں آوازاں توں موجب معنی اخذ کیتے جاندے نیں۔ ایسے خاصیت پاروں لوک تیترون بڑا پسند کردے نیں ایہنوں پالتو بنا کے بولنا وی سکھاندے نیں ایس توں اڈتزاں نوں سدھا کے آپس وچ لڑانا بہت پرانا مشغلہ اے جیہڑا آج دے دور وچ وی جاری اے۔ ساڈے معاشرے وچ کالے تتر دی موجودگی نوں نیک شکون منیا جاند اے تے ایہنوں آزاد کرنا ثواب داکم سمجھیا جاند اے۔ لوک ایہہ عقیدہ وی رکھدے نیں پئی ایہنوں گھر وچ رکھن نال برکت رہندی اے تے کوئی جادو ٹونا اثر نہیں کردا۔ عبدالرشید لکھدے نیں:

”یہ ایک مبارک پرندہ ہے جو بچے بہت دیتا ہے یہ پرندہ موسم
ربیع (بہار) کی بشارت دینے والا ہے یہ اپنی بولی میں کہتا ہے
”بالشکر تدم النعم“، یعنی اللہ تعالیٰ کا شکر بجالانے سے نعمتوں
میں دوام آتا ہے یہ الفاظ مقطع عبارت میں اس کی زبان سے ادا
ہوتے ہیں“۔ (5)

تتر دی بولن دی ایس خاصیت نوں سائیں مولا شاہ ہوراں قصے ”بگال بشنو“ وچ انج بیان کیتا اے:

ہن سکھایاں بولے خلقت شبہ پیندا جیہڑا بول بولے کالا تیترا نی
سبحان قدرت مومن آ کھن ہندو جسر تھ عارف آ کھن نہ دوہاں توں وکھرا نی (6)

تتراک اجیہا پکھی اے جس نوں بولن لئی سکھائے جاوَن دی لوڑ نہیں ہوندی۔ جدوں ایہہ ترنگ وچ آ کے اپنے حلق توں سریلیاں آوازاں کڈھدا اے تاں ہر مذہب، مکتبہ فکر تے پیشے دے لوک اپنی اپنی سمجھ موجب مطلب اخذ کردے نیں ایس شعر وچ مولا شاہ ہوراں وی ایہو بیان کیتا اے کہ جدوں تتر بولدا اے تاں مسلمان آکھدے نیں ایہہ ”سبحان تیری قدرت“ بول کے رب دی حمد بیان کردا اے۔ ہندو آکھدے نیں ایہہ بھگت گیتا داسلوک ”سیتا رام دسرت“ پڑھدا اے تے عارف لوک جیہڑے ہر مذہب وچ موجود ہوندے نیں اوہناں دا خیال اے پئی ایہہ دونوں گلاں اک دوجے توں وکھنیں نیں۔ کیوں جے مسلماناں دا ایمان بالغیب اے اوہ ویکھے بغیر رب نوں مندے نیں جد کی دوجے مذہباں دے لوکاں نے نشانیاں رکھیاں ہوئیاں نیں ایس دے باوجود سب مندے رب دی ذات نوں ای نیں اوہ اپنا دل پرچاؤن لئی سامنے ثبوت رکھدے نیں سب ایس گل اُتے وی یقین رکھدے نیں کہ طاقت تے اختیار اک ای ہستی کول موجود اے تے ایہہ گل اوہ تیر وانگوں بناء سکھائیاں مندے نیں۔

طوطا خوبصورت پکھی اے معاشرے وچ طوطے نوں بطور پالتو پکھیر ودا اہم مقام حاصل اے کیوں جے ایہناں دیاں کچھ قسماں انساناں وانگوں بولن دی صلاحیت رکھدیاں نیں۔ ایہناں نال گھراں وچ رونق رہندی اے طوطیاں دیاں کئی قسماں نایاب تے بے حد قیمتی نیں جنہاں دی قومی تے بین الاقوامی سطح تے تجارت کر کی ودھیرا منافع کمایا جاندا اے۔ طوطیاں بارے کئی محاورے مشہور نیں جیویں دیدلحاظ نہ کرن والے نوں طوطا چشم آکھیا جاندا اے۔ ادب وچ طوطا مینا دے پیار دی کہانی بڑی شہرت رکھدی ای۔ طوطے معاشرے تے کچھ منفی اثرات وی مرتب کردے نیں تے نقصان وی اپڑاندے نیں۔ ایہہ گروہاں دی صورت وچ باغ تے حملہ آور ہو کے کچے پکے پھلاں نوں خراب کر دیندے نیں ایہناں دے ایسے منفی پکھ نوں وارث شاہ ”ہیر“ وچ انج بیان کیتا اے:

طوطے باغ اجاڑ دے میوے دے اتے پھاہ لیاؤں دے کاؤں میاں

وارث شاہ وڈے مال لٹے کھڑے کھڑے دالیا میں ناؤں میاں (7)

طوطا جیہا پکھیر وائے جیہڑا روزمرہ دی حیاتی وچ خاص مقام رکھدا اے ایہہ انسان دوست پکھی
اے پر اپنی اک عادت پاروں ایہہ انساناں لئی پریشانی داسبب وی بند اے طوطیاں دی خوراک وی کچے
کچے پھل، پُھل، پھلاں دارس تے بی شامل نیں۔ رُکھاں اُتے پھل لگدیاں ساراں طوطیاں دے جھول
نمودار ہو جانداں نیں جے احتیاط نہ ورتی جائے تاں طوطے کچا پکا پھل کتر کتر کے تباہ کر دیندے نیں یہہ
باغاں نوں اُجاڑ دیندے نیں۔ ایہناں دی ایسے عادت نوں وارث شاہ ہوراں ایس شعروچ بیان کیتا
اے۔ طوطیاں نوں ایس کاروائی توں روکن لئی باغاں دے رکھوالے ایہناں نوں اڈان لئی ہر ویلے ہتھ وچ
غلیل رکھدے نیں۔ ایس توں اڈ پٹانے چلا کے وی ایہناں نوں نساون دی کوشش کیتی جاندی اے۔

مور ورگا خوبصورت پکھیر واجوکی تے قدیم معاشرت دا حصہ اے۔ مور ہندوواں دا دیوتا اے تے
ہندوواں دے کجھ قبیلے ایہدی پوجا کردے نیں اوہ پہاڑی غاراں وچ مور دے بت بنا کے روحانی سکون حاصل
کردے نیں مور اں دے لمے، خوبصورت تے قوس قزح والے پنکھاں کارن ایہناں نوں خوبصورتی دا امتیازی
نشان سمجھیا جاند اے۔ دنیا دا کوئی وی چڑیا گھر (Zoological Garden) مور اں توں بناء مکمل نہیں سمجھیا
جاندا۔ مور اں دا اپنے پورے پنکھ پھیلا کے نچنا ایہناں نوں پکھیرواں وچ نمایاں کردا اے۔ مور دا ناچ ویکھنا
لوکاں دا پسندیدہ مشغلہ اے مور ایہہ ناچ تولیدگی توں پہلاں اپنی مادہ نوں متاثر کرن لئی نچدا اے لوک اپنے
گھراں دی زیبائش لئی وی مور پالداں نیں۔ بدرالسلام لکھدے نیں:

”مور بہت نفع بخش پرندے ہوتے ہیں۔ انہیں پالنے پر بہت کم

خرچ آتا ہے اور وہ صرف باغ کی ہی زینت نہیں ہوتے بلکہ وہ

گھر کے لیے خوراک کا کام بھی دیتے ہیں اس کے علاوہ ایک
فائدہ یہ بھی ہے کہ موروں کے رہنے کی جگہ سانپ بچھوؤں اور
دوسرے تمام زہریلے جانوروں سے پاک ہو جاتی ہے۔ (8)

نیلے تے ہرے رنگ دے موراں نوں غرورتے فخر دی علامت سمجھیا جاندا اے جہدا کارن موردا
اکڑا کڑ کے ٹرناتے اپنے شاندار پراں داد کھاوا کرنا اے۔ وکھو وکھ معاشریاں دے ادب نال سمبندھ رکھن
والے کہانی کار، ناول نگار، شاعر، رنگ ساز تے چتر کار ہزاراں ورہیاں توں مور دی خوبصورتی نوں اپنے
فن وچ ظاہر کردے آئے نیں تے اج وی ایہہ سلسلہ جاری اے۔ مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں قصہ
”احسن القصص“ وچ موراں دی خوبصورت چتر کاری دے ہوالے نال لکھیا اے:

نال ستوناں مورت موراں زیبا صورت اسارے

چونچاں لعل زمر دینیاں بازو نقش نگارے

ماراڈار موراں وچ بہندے زیب قلم دی کاروں

ویکھے طیور شعور گواون آن پون جھڑا روں (9)

قافلے والیاں حضرت یوسفؑ نوں کھوہ وچوں کڈھ کے اپنے مال تجارت وچ شامل کر لیا۔
اوہناں مصر دے بازار وچ اپڑ کے حضرت یوسفؑ دی اک غلام دی حیثیت نال بولی لگائی۔ یوسفؑ دے
حسن دار چرچا ہر پاسے ہوون لگ گیا اوہناں دے خریداراں دی لمی قطار لگ گئی۔ ایس شعروچ مولوی غلام
رسول اوہ منظر پیش کر رہے نیں جدوں مالک نے بولی لگاؤن لئی خاص تیاریاں کیتیاں تے اپنے گھرنوں
خوب سنواریا۔ اوہنے اپنے گھر دے ستوناں تے موراں دیاں صورتاں بنوایا جنہاں دیاں چنجاں وچ اوں
نے لعل تے بازواں وچ زمر دنگینے لگوائے۔ موراں دیاں حسین گردناں تے رنگ برنگے پراں نوں ویکھ

کے عقل تے شعور دنگ رہ جان دی سی چتر کار دے فن نوں بے پناہ داد دیون نوں جی چاہندا سی۔ بے پناہ خوبصورتی دے باوجود قدرت نے موراں دے پیر بد صورت بنائے نیں پر فنکار نے مکان نوں حضرت یوسفؑ دے شایان شان بناون لئی مورد دے بدھے پیراں وچ وی قیمتی نگینے جڑ کے اوہدے حسن وچ ہو روی وادھا کردتا۔ موراں دے پراں دے قوس قزح والے رنگ ہو روی بہتے چمک رہے سن گویا اوہ وی حسن یوسفؑ توں متاثر ہو رہے ہوں۔

چکور پاکستان، ہندوستان، عراق، افغانستان، ایران، لبنان، ترکی تے اسرائیل وچ مقامی پکھیر و دی حیثیت رکھدا اے۔ ایہہ پاکستان تے عراق دا قومی پکھیر و اے۔ لوک چکور دا شکار بڑے شوق نال کردے نیں جہدے دوکارن نیں اک تے ایس پکھیر و دے خوشنما خدو خال نیں تے دو جا ایہدا گوشت اے جس نوں کھاون دے بے شمار فائدے نیں چکور نوں اپنے گھراں وچ رکھن والے ایہہ یقین رکھدے نیں کہ ایہدا گھر وچ ہونا نیک شگون اے۔ لوکاں دا ایہہ وی عقیدہ اے کہ چکور دی موجودگی گھرنوں ناگہانی آفتاں توں محفوظ رکھدی اے۔ ادبی طور تے چکور دا سبندھ برصغیر پاک و ہند دے نال ہزاراں ورہے پرانا اے۔ ہندوستان تے پاکستانی ثقافت دے قصے کہانیاں وچ چکور نوں شدت والی لا حاصل محبت دی علامت دے طور تے جانا جاندا اے پنجاب دا پہلا رومانی پکھیر و کونج نوں قرار دتا گیا اے تے دو جا رومانی پکھیر و چکور اے جہدے بارے ایہہ آکھیا جاندا اے کہ ایہہ چن دادیوانہ اے۔ عبدالقدیر لکھدے نیں:

”چکور پنجاب کا دوسرا رومانی پرندہ ہے جس کے متعلق مشہور ہے

کہ وہ چاند سے محبت کرتا ہے جب چاند پورے شباب پر ہوتا

ہے تو چکور چاند تک پہنچنے کی کوشش کرتا ہے وہ چاند تک نہیں پہنچ

پاتا اور ٹڈھال ہو کر زمین پر گر جاتا ہے“۔ (10)

پنجابی کلاسیکل شاعراں نے وی اپنے رومانوی قصیاں وچ چکوروں چن دا عاشق بنا کے پیش کیتا
اے اوہناں اپنی شاعری وچ چکورتے چن دی محبت نوں علامت دے طور تے ورتیا اے۔ میاں محمد بخش
قصہ ”سیف الملوک“ وچ لکھیا اے:

بدرہ دی تک صورت لگا عشق چکوراں والا
اوہ اسمانے میں دھرتی تے پونچن نہیں سوکھالا (11)

ایس شعروچ میاں صاحب شہزادہ سیف الملوک دے عشق نوں چکوردے عشق نال تشبیہ دتی
اے سیف الملوک پری بدیع الجمال دی صورت ویکھ کے اوہدے عشق وچ گرفتار ہو گیا۔ اوہدے دل وچ
عشق نے بھانجھڑ بال دتے اوہنوں کسے پل وی چین قرار نہیں سی۔ اوہ پری نوں اوہسے تڑپ نال حاصل
کرن دا چاہیوان سی جس طرح چکور چن تیکر اپڑن تے اوہنوں پالین دی چاہ کردا اے۔ چانیاں راتاں
وچ چکور چن نوں ویکھ کے دیوانہ ہو جاندا اے اوہ اڑ کے چن نوں دبوچنا چاہندا اے تاں جے وچھوڑے نوں
مکاسکے پراوہ جنی مرضی لمی اڈاری اڈ لوے اخیر خالی ہتھ ای واپس آ وندا اے۔ انج ای سیف الملوک دا پری
بدیع الجمال تیکر اپڑنا بڑا اوکھاسی کیوں جے اوہ وی چن وانگوں آسمان اتے وسدی سی۔

ہر معاشرے وچ پکھیر و خاص طور تے بنیادی اہمیت رکھدے نیں ایہناں دے سوہنے جتے، ون
پونے رنگ تے بولیاں حیاتی وچ رونق پیدا کردیاں نیں۔ کجھ پکھی انسان وانگوں بولن دی صلاحیت وی
رکھدے نیں ایس لمی انسان ایہناں نوں اپنے نیڑے رکھنا پسند کردے نیں دنیا وجود وچ آون توں لے کے
ہن تیکر پکھیر و انسان دے بہترین ساتھی ثابت ہوئے نیں ایہہ معاشرے دے خاموش کارکن نیں جیہڑے
صدیاں توں چپ چپتے بغیر کسے معاوضے دے خدمت سرانجام دے رہے نیں وکھو وکھ معاشریاں نال
سمبندھ رکھن والے لوکاں نے پکھیر و نال بہت سارے عقیدے، توہمات تے اساطیر (Myths) جوڑے

ہوئے نیں لوک اپنے مذہب تے عقیدے موجب کجھ پکھیرواں نوں مقدس وی سمجھدے نیں پنجابی کلاسیکل شاعراں اپنے قصیاں وچ پکھیرواں نوں استعارے، تشبیہ تے تلمیح دے طور تے ورت کے ایہناں دامعاشرے دے نال قائم صدیاں پرانا ٹوٹ رشتہ ہو روی مضبوط کرن دا آہر کیتا اے۔

حوالے

- 1- Janet Healey, Encyclopedia of Australian Wildlife, Sydney: Reader's Digest Ltd. 2010, P.270
- 2- فقیر محمد فقیر (مرتب)، مرزا صاحبان از حافظ برخوردار، لاہور: پنجابی ادبی اکیڈمی، 1965ء، ص 138
- 3- تنویر احمد، کلاسیکی اردو شاعری، لاہور: مجلس ترقی ادب، 2009ء، ص 142
- 4- فضل شاہ، لیلیٰ مجنوں، لاہور: آریہ سٹیم پریس، 1926ء، ص 6
- 5- عبدالرشید، مولانا، حیات الحیوان، (جلد اول)، لاہور: مکتبہ الحسن، 2006ء، ص 113
- 6- ظفر مقبول (مرتب)، بگال بشنوسائیں مولاشاہ، لاہور: بزم مولاشاہ، 2014ء، ص 162
- 7- عبدالعزیز (مرتب)، ہیر وارث شاہ، لاہور: عزیز بک ڈپو، 2008ء، ص 112
- 8- بدرالسلام فروغی، بٹ فیل مرغ اور دیگر پرندے، لاہور: کتب خانہ دارالبلاغ، 1914ء، ص 136
- 9- غلام رسول عالمپوری، مولوی، احسن القصص، (قصہ یوسف زلیخا)، لاہور: سنگ میل پبلی کیشنز، 2000ء، ص 55
- 10- عبدالقدیر، رشک، کسانوں کے دوست پرندے، لاہور: اردو سائنس بورڈ، 2010ء، ص 12
- 11- محمد بخش، میاں، سیف الملوک، لاہور: شیخ غلام حسین اینڈ سنز، س ن، ص 321